

КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНАЛІСТИКА**БОБЕЧКО Н. Р.,**

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального
процесу і криміналістики
(Львівський національний університет
імені Івана Франка)

УДК 343.139**DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.4.55>****СУДОВІ ДЕБАТИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ:
СУТЬ, ЗАВДАННЯ, ЗНАЧЕННЯ, ЗМІСТ**

У статті проаналізований один з етапів судового розгляду кримінального провадження – судові дебати. Аналізуючи відповідні норми КПК України та європейських держав, погляди дослідників, автор подає своє бачення питань, що входять до предмета дослідження.

Зазначено, що судові дебати – це етап судового розгляду, в якому учасники судового провадження підводять підсумок з'ясування обставин кримінального провадження, дають оцінку дослідженим у судовому засіданні доказів, обґрунтовують свою правову позицію з урахуванням здійснюваних ними кримінально-процесуальних функцій.

Обґрунтовано, що завдання цього етапу судового розгляду – донести до відома суду та присутніх у залі судового засідання сформовані правові позиції учасників судового провадження за наслідками досліджених в судовому засіданні доказів, переконати слухачів у їх правильності, схилити аудиторію до згоди із юридично обґрунтованими висновками учасників судових дебатов.

Констатовано, що під час судових дебатов їх учасники підводять підсумок досудовому розслідуванню та провадженню в суді першої інстанції, викладають свої правові позиції щодо законності та обґрунтованості сформульованого обвинувачення, винуватості обвинуваченого, виду та розміру заходів кримінально-правового характеру, яких заслуговує обвинувачений, а також з приводу інших питань, які вирішує суд за наслідками судового розгляду, зокрема його підсумкового рішення.

Акцентовано, що судові дебати допомагають суду та присутнім у залі судового засідання розібратися у фактичних обставинах кримінального провадження, правильно оцінити досліджені під час судового розгляду докази, зробити аргументовані висновки, сприяють ухваленню законного, обґрунтованого та справедливого рішення.

Стверджується, що зміст судових дебатов полягає у промовах прокурора, потерпілого, його представника і законного представника, цивільного позивача, його представника і законного представника, цивільного відповідача, його представника, обвинуваченого, його захисника та законного представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження. Підкреслено, що характер і зміст промов учасників судових дебатов залежить від спрямованості їх діяльності, здійснюваних ними у кримінальному процесі функцій.

Наголошено, що суть судових дебатов не зводиться лише до промов учасників судового провадження. Судові дебати охоплюють й діяльність головуючого з організації їх проведення, керівництва ними, а також з контролю за порядком виступів учасників судового провадження та, до певної міри, за змістом їх промов.

Зроблено висновок, що доктринальні позиції щодо суті, завдання, значення, змісту судових дебатів у вітчизняній та зарубіжній науках кримінального процесу дуже схожі. Натомість нормативна регламентація судових дебатів у кримінально-процесуальному праві України за обсягом і змістом не лише нічим не поступається відповідному правовому впорядкуванню цього етапу судового розгляду у кримінально-процесуальному законодавстві інших європейських держав, але й, у більшості випадків, значно перевищує його.

Ключові слова: кримінальне провадження, судовий розгляд, судові дебати, суд, учасники судового провадження.

Bobechko N. R. The closing arguments in criminal proceedings: essence, task, meaning, content

The article analyzes one of the stages of the trial in criminal proceedings – the closing arguments. Analyzing the relevant norms of the Criminal Procedure Code of Ukraine and European countries, the views of researchers, the author presents his vision of the issues included in the subject of the study.

It is noted that the closing arguments is a stage of the trial in which the participants in the court proceedings sum up the investigation of the circumstances of the criminal proceedings, give an assessment of the evidence examined at the court hearing, justify their legal position taking into account the criminal procedural functions performed by them.

It is substantiated that the task of this stage of the trial is to bring to the attention of the court and those present in the courtroom the formed legal positions of the participants in the court proceedings based on the consequences of the evidence examined at the court session, to convince the listeners of their correctness, to incline the audience to agree with the legally justified conclusions of the participants in the court debates .

It was established that during the closing arguments, their participants summarize the pre-trial investigation and proceedings in the court of first instance, state their legal positions regarding the legality and validity of the formulated accusation, the guilt of the accused, the type and size of the criminal-legal measures that the accused deserves, as well as with regarding other issues that are decided by the court following the consequences of the trial, in particular its final decision.

It is emphasized that the closing arguments help the court and those present in the courtroom to understand the actual circumstances of the criminal proceedings, to correctly evaluate the evidence examined during the trial, to draw reasoned conclusions, and contribute to the adoption of a legal, well-founded and fair decision.

It is claimed that the content of the closing arguments consists in the speeches of the prosecutor, the victim, his representative and legal representative, the civil plaintiff, his representative and legal representative, the civil defendant, his representative, the accused, his defender and legal representative, the representative of the legal entity in respect of which the proceedings are being conducted. It is emphasized that the nature and content of the speeches of the participants in court debates depends on the direction of their activity, the functions performed in the criminal process.

It is emphasized that the essence of the closing arguments is not reduced only to the speeches of the participants in court proceedings. The closing arguments include the presiding officer's activities in organizing and leading them, as well as in controlling the order of speeches of the participants in court proceedings and, to a certain extent, the content of their speeches.

It was concluded that doctrinal positions regarding the essence, task, meaning, and content of the closing arguments in domestic and foreign sciences of the criminal procedure are very similar. Instead, the normative regulation of the closing arguments

in the criminal procedural law of Ukraine in scope and content is not only in no way inferior to the corresponding legal regulation of this stage of the trial in the criminal procedural legislation of other European states, but also, in most cases, significantly exceeds it.

Key words: *criminal proceedings, trial, closing arguments, court, participants in court proceedings.*

Постановка проблеми. Судовий розгляд складається з низки взаємопов'язаних та послідовно змінюваних один одного етапів, які забезпечують всебічне, повне та неупереджене з'ясування обставин кримінального провадження та його правильне вирішення. Право сторін та деяких учасників кримінального провадження на участь у судовому розгляді поширюється й на виступ у судових дебатах. Така процесуальна можливість охоплює оцінку ними доказів, аргументування того, які саме та як мають бути застосовані матеріальний і процесуальний закони, використання навичок ораторського мистецтва та риторики. При цьому, судові дебати забезпечують не лише наведення аргументів, але і їх спростування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній доктрині кримінального процесу приділено недостатньо уваги такому етапу судового розгляду. У небагатьох публікаціях з цієї проблематики акцентується, переважно, на змісті промов учасників судових дебатів (В. Аккурт, В. Барсук, О. Звірко, Я. Зейкан, О. Лисак, В. Сухонос та ін.) та на їхньому комунікативному і психологічному аспектах (Л. Дадерко, І. Мудрак, О. Олійник). Окремо необхідно відзначити дисертацію О. Загурського, яка становить комплексну науково-практичну розвідку цього інституту кримінально-процесуального права. З огляду на це, питання, що стосуються завдань, значення, змісту, предмету судових дебатів, суті репліки, як їх факультативного елементу, потребують додаткового з'ясування.

Метою статті є дослідження правового регулювання судових дебатів, доктринальних підходів до розуміння їхньої суті у кримінально-процесуальному праві та науці кримінального процесу України і зарубіжних країн.

Виклад основного матеріалу. Після закінчення з'ясування обставин кримінального провадження і перевірки їх доказами суд переходить до судових дебатів.

Цей етап судового розгляду взаємопов'язаний із попереднім – з'ясуванням обставин кримінального провадження та перевірки їх доказами. Під час з'ясування обставин кримінального провадження та перевірки їх доказами досліджують чималу кількість відомостей про факти, одні з яких встановлюють наявність, інші – відсутність обставин, що підлягають доказуванню чи мають значення для кримінального провадження. Іноді докази щодо одного й того ж факту є суперечливими. Звідси виникає потреба узагальнити такі докази, що сприяє правильному вирішенню питань за наслідками судового розгляду. Окрім того, впродовж та за наслідками з'ясування обставин кримінального провадження та перевірки їх доказами правові позиції учасників судового провадження, наведені під час вступної промови, можуть підлягати корекції. Якщо вступні промови – це те, що сторони мають намір розповісти, показати суду, то промови у судових дебатах – це підсумок уже почутого, побаченого.

Тож зазначені суб'єкти кримінального провадження мають осмислити результати досліджених судом та ними під час судового розгляду доказів, висловити свої міркування з приводу належності, допустимості, достовірності кожного з доказів, а також достатності сукупності доказів у цьому кримінальному провадженні для формулювання висновків загальною та (або) з окремих питань. Це їм дають можливість зробити судові дебати, впродовж яких докази ретельно аналізують, зводять до логічної системи, оцінюють з позиції кримінально-процесуальних функцій, що реалізують учасники судових дебатів, а в підсумку формулюють обґрунтовані правові позиції.

Судові дебати – це етап судового розгляду, в якому учасники судового провадження підводять підсумок з'ясування обставин кримінального провадження, дають оцінку дослідженим у судовому засіданні доказів, обґрунтовують свою правову позицію з урахуванням здійснюваних ними кримінально-процесуальних функцій.

Категорія «судові дебати» найповніше відображає квінтесенцію такого етапу судового розгляду. Хоча змістом судових дебатів є промови учасників судового провадження, не варто забувати, що без діяльності суду їх не можливо ні провести, ні здійснити керівництво порядком їх проведення, ні, до певної міри, контролювати зміст самих промов. Одним із завдань судових дебатів є сприяння суду в ухваленні законного, обґрунтованого та справедливого судового рішення. Вони є етапом судового розгляду, в якому найяскравіше проявляються засада змагальності, формується основна частина внутрішнього переконання суду, де цей державний орган одержує можливість вислухати позицію кожної із сторін, обґрунтовану доказами, дослідженими в судовому розгляді. Понад те, у судових дебатах беруть участь не лише сторони, але й визначені у ст. 364 КПК учасники судового провадження.

Завдання цього етапу судового розгляду – донести до відома суду та присутніх у залі судового засідання сформовані правові позиції учасників судового провадження за наслідками досліджених в судовому засіданні доказів, переконати слухачів у їх правильності, схилити аудиторію до згоди із юридично обґрунтованими висновками учасників судових дебатів.

Під час судових дебатів їх учасники підводять підсумок досудовому розслідуванню та провадженню в суді першої інстанції, викладають свої правові позиції щодо законності та обґрунтованості сформульованого обвинувачення, винуватості обвинуваченого, виду та розміру заходів кримінально-правового характеру, яких заслуговує обвинувачений, а також з приводу інших питань, які вирішує суд за наслідками судового розгляду, зокрема його підсумкового рішення.

Судові дебати допомагають суду та присутнім в залі судового засідання розібратися у фактичних обставинах кримінального провадження, правильно оцінити досліджені під час судового розгляду докази, зробити аргументовані висновки, сприяють ухваленню законного, обґрунтованого та справедливого рішення.

Судові дебати мають важливе значення для захисту учасниками судового провадження власних і представлених прав та законних інтересів, а також для формування внутрішнього переконання суддів при вирішенні кримінального провадження. Судові дебати надають можливість вплинути на процес формування внутрішнього переконання судді (суддів) до видалення в нарадчу кімнату, ще раз акцентувати увагу суду на тих доказах, які сторона, інший учасник судового провадження вважає найважливішими для вирішення кримінального провадження. Учасники судових дебатів оцінюють досліджені під час судового розгляду докази у спосіб, який підтверджує правильність їх правової позиції, або ставить під сумнів, спростовує правову позицію їх процесуальних опонентів. Саме в судових дебатах змагальність досягає кульмінації.

В американській процесуальній доктрині не випадково зазначають, що жоден аспект змагального процесу встановлення фактів не є важливішим, ніж можливість обвинуваченого тлумачити докази на свою користь наприкінці судового розгляду [1].

Судові дебати у світлі змагальності сторін, побудовані на засадах суворого розмежування функцій кримінального переслідування, захисту та здійснення правосуддя, запобігають однобічному встановленню обставин кримінального провадження, посилюють довіру учасників судового провадження до судової діяльності та її результатів.

Судові дебати мають і виховне значення. У належно підготовлених та аргументованих судових промовах ведуть мову про ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, шкоду, завдану ним, характеризують особу обвинуваченого, що змушує його замислитися над своїми вчинками, способом життя, ціннісними орієнтирами. Понад те, сформульовані під час судових дебатів висновки здійснюють вплив і на правові уявлення та правосвідомість присутніх у залі судового засідання, породжують відповідальне ставлення до законності і правопорядку.

Описане значення судових дебатів спонукає їх учасників ретельно готуватися до промов, обмірковувати їх зміст, а професійних учасників (захисника, прокурора, представника-адвоката) – ще й підвищувати майстерність своїх виступів як за суттю, так і за формою.

Будучи формою процесуальної комунікації, судові дебати, водночас, мають психологічну, морально-етичну та логічну основу. Кожен з компонентів здійснює вплив на зміст судових дебатів, їхню структуру, гостроту і напруженість.

Зміст судових дебатів становлять промови прокурора, потерпілого, його представника і законного представника, цивільного позивача, його представника і законного представника, цивільного відповідача, його представника, обвинуваченого, його захисника та законного представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження.

Кожному з них надається можливість виступити з промовою один раз.

Ненадання будь-кому з названих осіб права виступити в судових дебатах є істотним порушенням вимог кримінально-процесуального закону. Фактичне позбавлення прокурора можливості виступити в судових дебатах на підтримку висунутого обвинувачення унеможливає забезпечення рівних умов для реалізації сторонами процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків і порушує принципи рівності та змагальності сторін [2].

З цього правила допускається один виняток. Якщо суд прийняв рішення видалити обвинуваченого із зали судового засідання за порушення порядку на весь час судового розгляду, останній не отримує права на виступ в судових дебатах. Вказані суб'єкти, крім прокурора та захисника, можуть відмовитися від своєї можливості на участь у судових дебатах. Відмова прокурора та захисника від участі в судових дебатах означала б відмову від підтримання публічного обвинувачення чи від захисту обвинуваченого.

Водночас кримінально-процесуальний закон деяких європейських держав встановив обмеження для окремих учасників судового провадження у виступі в судових дебатах. Так, згідно з ч. 2 § 274 КПК Республіки Словаччина [3] та ч. 2 § 216 КПК Чеської Республіки [4], якщо потерпілий або залучена особа має представника, то у судових дебатах виступає лише представник. З погляду змагальності таке правове регулювання не узгоджується з однією з компонентів цієї засади – рівністю прав сторін у процесі доказування (у словацькому та чеському кримінальних процесах потерпілий віднесений до сторін). Проте, як зазначають чеські процесуалісти, не виключено, що потерпіла або залучена особа може доповнити чи уточнити промову свого представника [5, с. 650-651].

У першу чергу, в судових дебатах виступають особи, які здійснюють функцію обвинувачення, тобто після виступу прокурора слово надається потерпілому, цивільному позивачу або їх представникам, а згодом виступають особи, які представляють сторону захисту – цивільний відповідач, обвинувачений, його захисник та законний представник, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження. Такий порядок виступу в судових дебатах зумовлений дією засади презумпції невинуватості, виходячи з якої обов'язок доказування обвинувачення покладається на тих, хто його висуває, а захист може бути побудований на запереченні його доведеності. Крім того, в аналізованому нормативному положенні, яке є проявом *favor defensionis* (сприяння захисту) не йдеться про те, аби у пам'яті складу суду залишилися лише аргументи суб'єкта, який підтримує публічне або приватне обвинувачення, а про те, щоб не було враження, що в останній момент перед виходом суду до нарадчої кімнати представники сторони захисту позбавлені можливості відреагувати на правову позицію прокурора, потерпілого, його представника та законного представника, цивільного позивача, його представника та законного представника.

Звідси випливає, що суть судових дебатів не зводиться лише до промов учасників судового провадження. Судові дебати охоплюють й діяльність головуючого з організації їх проведення, керівництва ними, а також з контролю за порядком виступів учасників судового провадження та, до певної міри, за змістом їх промов. Адже згідно з ч. 6 ст. 364 КПК України головуючий має право зупинити виступ учасника дебатів, якщо він після зауваження повторно вийшов за межі кримінального провадження, що здійснюється, чи повторно допустив висловлювання образливого або непристойного характеру, і надати слово іншому учаснику дебатів. Те саме зобов'язаний зробити головуючий і у випадку, коли учасник судових дебатів посилається на докази, які не були досліджені на попередньому етапі судового розгляду,

та на докази, які були визнані недопустимими, докази і обставини, які не мають відношення до кримінального провадження; вдається до погроз, закликів до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади, розпалювання політичної, ідеологічної, расової, національної або релігійної ненависті чи ворожнечі. До того ж, у разі, коли учасник судових дебатів неодноразово звертається до одних і тих же обставин кримінального провадження, повторно наводячи доводи, які ним вже були висловлені, головуючий має звернути увагу на таку обставину та надати йому можливість продовжити виступ. Однак суд не вправі обмежувати тривалість судових дебатів певним часом.

Водночас таким повноваження наділеним головуючий в американському праві. Зокрема згідно з ч. 2 п. «а» правила 24 Массачусетських правил кримінального провадження адвокату кожної сторони надається тридцять хвилин для аргументації (судових дебатів); але до початку аргументації суддя, за клопотанням або *sua sponte* (на свій розсуд), може розумно скоротити чи продовжити цей час [6].

Латвійський законодавець встановив обмеження іншого спрямування – у справі, під час судового розгляду якої не відбувалася перевірка доказів, учасники судових дебатів висловлюються лише щодо виду та розміру покарання (ч. 5 ст. 506 КПК Латвійської Республіки) [7].

КПК України не визначає змісту промов учасників судових дебатів. Натомість загальна характеристика змісту промов викладена у чч. 1-3 ст. 506 КПК Латвійської Республіки. Так, прокурор в обвинувальній промові в судових дебатах мотивує свою позицію про винуватість чи невинуватість обвинуваченого та висловлює свою думку про вид і розмір покарання, що має бути призначене обвинуваченому. Потерпілий в судових дебатах підтримує вимогу про відшкодування шкоди і може висловитися про покарання, яке належить призначити обвинуваченому. Своєю чергою, обвинувачений або його захисник у судових дебатах виголошують захисну промову [7].

У доктрині кримінального процесу, на підставі вивчення правозастосовної практики, напрацьовані рекомендації щодо їх змісту. Орієнтовно промова охоплює: розкриття специфіки кримінального провадження; громадську оцінку кримінального правопорушення; аналіз обставин кримінального провадження; оцінку досліджених під час судового розгляду доказів; висновки щодо події кримінального правопорушення, винуватості обвинуваченого у його вчиненні; характеристику особи обвинуваченого, потерпілого, свідків; аналіз обставин, що обтяжують чи пом'якшують покарання, виключають кримінальну відповідальність або є підставою для закриття кримінального провадження, звільнення від кримінальної відповідальності, звільнення від покарання чи його відбування; міркування з приводу обґрунтованості обвинувачення, кримінально-правової кваліфікації діяння, виду та розміру заходів кримінально-правового характеру; позицію стосовно розв'язання цивільного позову (виду, розміру, форми та суб'єктів відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням); стосовно заходів забезпечення кримінального провадження, зокрема запобіжних заходів; стосовно долі речових доказів і документів; стосовно відшкодування процесуальних витрат, а також з приводу усіх інших питань, що підлягають вирішенню судом при ухваленні судового рішення. Наведені елементи становлять предмет судових дебатів.

Характер та зміст промов учасників судових дебатів залежить від спрямованості їх діяльності, здійснюваних у кримінальному процесі функцій.

Так, прокурор у своїй промові повинен розкрити суспільну небезпеку вчиненого кримінального правопорушення, проаналізувати досліджені в судовому засіданні докази, висловити свої міркування з усіх питань, що вирішує суд, зокрема про доведеність події кримінального правопорушення та винуватість обвинуваченого у його вчиненні, про кримінально-правову кваліфікацію діянь обвинуваченого. Також він висловлює свої міркування щодо характеристики особи обвинуваченого, виду та розміру покарання з урахуванням обставин, що його пом'якшують або обтяжують, а також з усіх інших питань, які вирішує суд (щодо відшкодування матеріальної шкоди, компенсації моральної шкоди тощо).

Цікаве положення щодо наслідків промови прокурора закріплене у § 301 КПК Естонії – якщо під час судових дебатів прокурор відмовиться від обвинувачення, суд ухвалює виправдувальний вирок без продовження провадження [8]. Таке правове регулювання можна тільки вітати. До слова, згідно з ч. 2 ст. 17 КПК України ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні кримінального правопорушення і має бути виправданий, якщо сторона обвинувачення не доведе винуватість особи поза розумним сумнівом. Однак відповідно до п. 2 ч. 2 ст. 284 КПК України кримінальне провадження закривається судом, якщо прокурор відмовиться від підтримання державного обвинувачення, за винятком випадків, передбачених законом. Чимало українських дослідників справедливо вважають, що повна відмова прокурора від підтримання публічного обвинувачення повинна тягти ухвалення судом виправдувального вироку.

Промова потерпілого часто схожа з виступом публічного обвинувача. Проте трапляються випадки, коли потерпілий просить менш чи більш суворе покарання, ніж те яке ініціює прокурор, а також випадки, коли потерпілий не погоджується з правовою кваліфікацією, зазначеною в обвинувальному акті, вважає, що під час судового розгляду з'явилися підстави для зміни правової кваліфікації або обсягу обвинувачення тощо.

Цивільний позивач, цивільний відповідач та їх представники вправі у своїх промових торкатися питань, що стосуються позовних вимог (доведення події кримінального правопорушення і винуватості у його вчиненні обвинуваченого, з'ясування наслідків кримінального правопорушення, розміру заподіяної шкоди, умови та порядок її відшкодування, розміру процесуальних витрат). Тому вони не вправі аналізувати питання кримінальної відповідальності обвинуваченого, кримінально-правової кваліфікації його діянь, призначення покарання.

Виступ захисника у судових дебатах повинен містити позицію сторони захисту з приводу висунутого обвинувачення, а також з питань, які висвітлювалися у промові публічного обвинувача. Захисник має зосередити увагу на обставинах, що спростовують обвинувачення, ставлять його під сумнів. Він може запропонувати іншу кримінально-правову кваліфікацію дій свого підзахисного. Особливий акцент належить зробити на характеристиці особи обвинуваченого. Загалом захисник висловлює позицію, що є найсприятливішою для його підзахисного, та не йде у розріз в основних рисах з позицією останнього.

Промова обвинуваченого у судових дебатах зазвичай відповідає за змістом виступу його захисника, доповнює його.

Зміст виступів представників сторін визначається інтересами представлених ними осіб, походить від їх позиції і не може принципово відрізнятись від неї.

Незалежно від змісту, правової позиції учасників судових дебатів, їхня промова має бути об'єктивною, аргументованою, несуперечливою, послідовною, переконливою, грамотною у правовому та мовному аспектах.

Учасники судових дебатів не вправі вдаватися до незаконних способів обстоювання своєї правової позиції, наполягати на твердженнях, що не обґрунтовані матеріалами кримінального провадження, завідомо вводити суд та учасників судового провадження в оману. Також вони повинні вести полеміку у пристойній і тактовній манері, не допускати образ на адресу суду та учасників судового провадження, виявляти стриманість, коректність, повагу. Наведеному в промовах учасників судових дебатів мають бути протиставлені контраргументи, переконливі міркування, а не емоції та роздратування.

Учасники судових дебатів нерідко надають суду конспекти своїх промов і суд їх приймає. Така практика є корисною, оскільки, з одного боку, конкретизує та аргументує позицію учасника судового провадження, а з іншого, полегшує роботу суду в нарадчій кімнаті при ухваленні рішення.

Відповідно до ч. 7 ст. 364 КПК України після закінчення промов учасники судових дебатів мають право обмінятися репліками.

Австрійське та німецьке кримінальне процесуальне законодавство обмежує коло учасників судових дебатів, які мають право на репліку. Зокрема, згідно з ч. 3 § 255 КПК Австрійської Республіки скористатися правом на репліку можуть лише обвинувачений і його захис-

ник [9] натомість ч. 3 § 258 КПК ФРН таку процесуальну можливість надає тільки прокурору [10]. У подібний спосіб це питання врегульоване й у ч. 2 ст. 369 Грецької Республіки – право репліки належить лише одному прокурору та обвинуваченому або одному його захиснику. Однак в аспекті обмежень цього елементу судових дебатів грецький законодавець не зупинився, встановивши, що репліка не може тривати більше, ніж пів години [11].

Реплікою є зауваження чи заперечення учасника судових дебатів з приводу висловленого у промовах інших учасників. Основне призначення репліки – коротко, у стислій формі звернути увагу суду та присутніх у залі судового засідання на перекидання фактів, обставин, правової позиції інших учасників судового провадження, домисли, принципово помилкові судження, неправильне тлумачення кримінального та кримінально-процесуального закону, допущені учасниками судових дебатів у своїх промовах. Під час проголошення реплік сторони кримінального провадження, потерпілий не повинні переходити на особистості учасників судових дебатів. Репліки повинні стосуватися лише обставин кримінального провадження та критики аргументів, які процесуальний супротивник наводив у своєму виступі у судових дебатах та у попередніх репліках.

Сама ж репліка – не обов'язковий, а факультативний елемент судових дебатів. Учасник судових дебатів може нею і не скористатись, але надати таке право головуючий зобов'язаний. Головуючий повинен надавати слово для репліки учаснику судових дебатів, який відмовився від виступу у них.

Репліки, як правило, не є тривалими в часі, але перервати учасника судового провадження, який скористався правом на репліку головуючий може, якщо особа аналізує докази, тобто фактично знову розпочинає судові дебати. У такому разі головуючий повинен роз'яснити такому суб'єкту призначення репліки та закликати його до дотримання права скористатися нею.

Право останньої репліки належить обвинуваченому або його захиснику. У цьому нормативному положенні знаходить вираз *favor defensionis*. Адже такі суб'єкти одержують можливість висловити своє ставлення до виступів усіх учасників судових дебатів.

Після завершення виступів з репліками головуючий оголошує судові дебати закінченими.

Висновки. Доктринальні позиції щодо суті, завдання, значення, змісту судових дебатів у вітчизняній та зарубіжній науках кримінального процесу дуже схожі. Навіть підхід до розуміння цього етапу судового розгляду кримінального провадження в англо-американському кримінальному судочинстві істотно не відрізняється від його тлумачення у континентальній системі права.

Правове регулювання судових дебатів, як етапу судового розгляду кримінального провадження, у КПК європейських держав характеризується диференціацією – від лаконічного, за якого їм присвячена невелика за обсягом стаття (для прикладу, арт. 460 КПК Французької Республіки), до розгорнутого, який охоплює майже усі аспекти цього періоду судового провадження (приміром, розділ IV глави 20 КПК Республіки Болгарія).

Регламентація судових дебатів у вітчизняному кримінальному процесуальному праві є розгорнутою, незважаючи на викладення нормативного матеріалу всього в одній статті КПК України (ст. 364). За обсягом і змістом вона не лише нічим не поступається відповідному правовому впорядкуванню судових дебатів у кримінально-процесуальному законодавстві інших європейських держав, але й, у більшості випадків, значно перевищує його.

Список використаних джерел:

1. J. W. Carney, Jr. and Michael A. Vitali. The Closing Argument. *Massachusetts Criminal Practice* (2011). URL: https://www.suffolk.edu/-/media/suffolk/documents/law/faculty/mcp/ch35closings_pdfxt.pdf?la=en&hash=03B08B2976BC7977CC7CA3294A0A9FC2DA35387B С. 2.
2. Постанова колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 3 грудня 2019 року у справі № 311/793/14-к (провадження № 51-776км19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86505791>.

3. Trestný poriadok. URL: http://www.ucps.sk//TRESTNY_PORIADOK_Sudne_konanie.
4. Trestní řád. URL: <https://businesscenter.podnikatel.cz/pravo/zakony/trestni-rad/f2681348>.
5. Jiří Jelínek a kolektiv. Trestní právo procesní. 6 vydání. Praha: Leges, 2021. 944 s.
6. The Massachusetts Rules of Criminal Procedure. URL: <https://www.mass.gov/rules-of-criminal-procedure/criminal-procedure-rule-24-opening-statements-arguments-instructions-to-jury>.
7. Kriminālprocesa likums. URL: <https://likumi.lv/doc.php?id=107820>.
8. Code of Criminal Procedure of the Republic of Estonia. URL: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/530102013093/consolide>.
9. Strafprozeßordnung 1975. URL: <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10002326>.
10. Strafprozeßordnung. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/stpo/_258.html.
11. ΚΩΔΙΚΑΣ ΠΟΙΝΙΚΗΣ ΔΙΚΟΝΟΜΙΑΣ. URL: <https://www.kodiko.gr/nomothesia/document/530491/nomos-4620-2019>.

